

Aleš Šteger

OGENJ

roman po motivih iz življenja Štefke Cobej

*Vsaka stvar je zgolj rob plamena,
kateremu dolguje svoj obstoj.*

Gaston Bachelard, Psihoanaliza ognja

Glagol biti.

Jaz sem. Ti si. Ona je.

Kako preprosto, kako samoumevno zveni vsaka od teh izjav. Izrečemo jih mimogrede, tudi po več stokrat na dan.

Kljub temu prisluhujemo še enkrat, pretehtajmo, kaj sploh pomeni: Jaz sem. Ti si. Ona je.

Treba je vdihniti. Biti ogenj in kurivo obenem.

Treba je izdihniti in vdihniti ponovno.

$\frac{8}{9}$

Biti zgolj to, kar je.

O vetrovi, o vode, o zvezde, o ogenj, ki razvnemate živo in umrlo, ki razsvetljuje preteklo in ga spravljate v novi tek.

Vzemite moja usta.

Vzemite iz njih glas.

Oblikujte ga v besede.

Da se ne izgubi, kar je vmes in kar niso besede, kar niso usta.

Kar nisem jaz, kar nisi ti, kar ni ona.

Glagol biti.

Glagol življenja in glagol revolucije in glagol trpljenja in glagol ustvarjanja in glagol uničenja.

Glagol biti.

Glagol, ki se nenehno spreminja, glagol, ki je spreminjanje samo in sprememba, ki sem, ki si, ki je ona sama. Dekle.

Ne več otrok, a še ne ženska. Čeprav je že dovolj oblikovana, dovolj vržena v svet, dovolj uporna in svojeglava. Vidi goreti sneg. Vsi sveti so. Zbrani na pokopališču vdano poslušajo enolično župnikovo lajnjanje: *Bog, usmili se. Kristus, usmili se. Bog, usmili se.* Noč pred tem je snežilo. Med molitvijo dekle na videz iz nerodnosti, v resnici pa iz prezira do žlobudranja molitvic in iz upora proti postavanju v ledenem vetru, s svojim prevelikim čevljem prevrne svečo, loj zajame suho cvetje, papirne pentlje in smrečje, in v naslednjem hipu zagledam, zagledaš, zagleda dekle, kako na nabuhlem trebuhu pomrznjenega groba gori sveži sneg.

V primerjavi z drugimi v vasi niso revna družina. Imajo trgovino z mešanim blagom, šestnajst kmečkih gospodarstev okrog svoje hiše, prašno cesto pred vrati. Po njej vozijo volovske vprege, natovorjene

s sveže posekanimi smrekami ali senom. Včasih so vprege konjske, sopihanje potnih živali, vpitje kmetov in švist biča. Dvakrat na teden pripelje mimo poštni avto in dostavi pošto. Spomladi in jeseni se cesta spremeni v blatno reko. Vozovi obtičijo, dež biča ravnico in okoliške hribčke, razbrazdane njive, gozdove in vinograde. Poleti pripeka neusmiljeno sonce, svet je razbeljena litoželezna peč, ki stoji v kotu trgovine in pozimi greje tako prodajalno kot zadnji, stanovanjski del. Otroci sedijo skupaj z mamo okrog peči in v mraku zrejo v odprta medeninasta vratca, blede sijaj plamenov liže njihove obraze, da usta umolknejo od toplega ugodja. Očeta največkrat ni. Je po opravkih. Zmeraj po opravkih. Mnogo jih je in zmeraj kaže, da jih bo še več. Mama nenehno dela. Poleg nenehnega dela mama nenehno rojeva. Bilo bi jih že preveč, če ne bi vsake toliko kateri od njih umrl. Angelca umre že ob porodu, ostali kasneje, a še preden začnejo hoditi v šolo. So otroci in je mama in je oče, ki ga največ časa ni. In so sosedje iz preostalih šestnajstih hiš v vasi. Vstopajo v trgovino, si ogledujejo, kaj vse je naprodaj, in mislijo, da je vse to trgovčeva last in da so trgovčevi bogati. A le malo od tega, kar je naprodaj, je njihovo. Deklica kmalu izve, da ni ne mamino ne očetovo, da je vse le naposodo in da bo bogastvo iz trgovine treba kmalu odplačati. Kupcev ni veliko. Zato kot vsi drugi v vasi delajo na njivah, okopavajo krompir, sejejo lan, ogrščico in koruzo. Vsak od otrok ima dvoje oblačil, eno za vsak dan in eno praznje. In ene čevlje, ki jih je pred njim ponosil starejši. Le ona, ker je najstarejša, nosi mamine ponošene

čevlje. Otroci iz preostalih šestnajstih hiš so vsi bosí in pogosto lačni, in če ne bi bilo žandarjev kralja Aleksandra, če ne bi bilo Boga v cerkvi svetega Lovrenca in višjih zakonov, pred katerimi nenehno svari oče in se ob tem treplja po trebuhu, bi jih verjetno iz zavisti pomorili že za vsakega od rdečih okroglih bonbonov, ki vzbujajo skomine v veliki stekleni posodi na pultu male trgovine.

Oče sedi za pultom, odpira in zapira predale. Vse preveri, vse prešteje, vse pretehta. Vsak večer, vsako jutro, znova in znova. Žene ga strah, da mu kdo kaj naskrivaj jemlje, da so mu dobavitelji podtaknili slabo robo, nit, ki se trga, neuporabne sekire, črvi vo moko, kredo, ki se prerada drobi. Opreznost je vpisana v njegov obraz, opreznost v vseh njegovih dejanjih, opreznost vsepovsod, razen v očeh. Ko pogleda očeta v oči, vidi strah, ona, deklica, ga jasno vidi. Vidijo ga tudi drugi otroci in mati. In oče vidi kot v zrcalu, kar vidijo oni, v očeh svojih najbližjih vidi, da vidijo njegov strah, in ve, da ga mora skriti, da jim mora vsak dan znova pokazati, da je strah laž in da je močan, da je močnejši od sebe. Od zunaj tega ne vidi nihče. Ali pač? Vsekakor nihče ne sme videti, ne, nihče, razen mogoče Boga. Pa še Bog raje ne. Navzven je oče samozavesten, galanten gospod trgovec. Resen gospod trgovec. Zanesljiv gospod trgovec. Preudaren gospod trgovec. Tako kot je mama resna gospa, ki ima zapovrh slavne prednike, njen prastric je bil ljudski pesnik, o njem se učijo otroci v šoli, odkar obstaja nova Kraljevina Srbov, Hrvatov

in Slovencev, to pa ni dolgo, kvečjemu deset let. Vse je krhko, sveže, ogroženo, države, zgodovina, vsakdan. Mogoče to združuje očeta in mater, ju povezuje s silo, močnejšo od obljub ali ljubezni: s silo kljubovanja. On kljubuje jadikovanju, ona revščini, on neuspešnemu poslovanju, ona vsemu hudemu, kar se zgrinja nadnje, on strahovom, ona smrti, on bolečinam v želodcu, ona bolečinam v srcu. Ne gre za aroganco premožnih, zanjo niso dovolj bogati. Gre za ponos, da kljubujejo sušam, recesiji, škodoželjnostim, slabim letinam, razvrednotenju kraljevega dinarja, povišanju carin na avstrijske in ogrske izdelke, rojem kobilic na poljih, peronospori v vinogradih in gotovemu bližnjemu koncu sveta. Kljubovanje je v ponosu, s katerim se vsa družina, praznje oblečena in z vzravnanimi hrbti, ob nedeljah v cerkvi usede v tretjo klopo na levi. Vsako nedeljo. Vsemu navkljub.

Zima je, leto 1933 ali 1934. Deklica je stara deset, mogoče enajst let. Z leto dni mlajšim bratom Markom gresta vsak dan v jutranjem mraku dvanajst kilometrov daleč na Ptuj v ljudsko šolo. Pot do mesta vodi po ravninski cesti, ki se vije med zasneženimi njivami. Včasih so na poti še drugi, otroci, dninarji, delavci. To jutro ne srečata nikogar. Njeni preveliki in Markovi pretesni čevlji se vdirajo globoko v svež, moker sneg. V daljavi se kot privid nad belino v prvih jutranjih žarkih prikazuje mogočen ptujski grad. Zakaj so vsi spomini, vezani na njeno otroštvo, iz zimskega časa? Kot da časa razen zime ne bi bilo. Zakaj je Marko nikoli ne uboga? Otročji je in črke

mu nikakor ne ležijo. Tudi številke ne pretirano, čeprav je očkov ljubljencek. To ve tudi sam. Po šoli ga spet ni na dogovorjenem mestu. Ni prvič, da je izginil. Oče bo za njegove neumnosti spet obtoževal njo, ker je najstarejša. Išče ga okrog šole, kliče po sosednjih ulicah. Ljudje se ozirajo. Sram jo je. Zmeraj jo je sram njenega Marka. Sram in strah, da jo bo oče pretepel, če se spet vrne brez malega Marka. Enkrat se je že in je bilo hudo. Mrači se že. Začne pihati leden veter. S starih mestnih streh neha kapljati taja-joči se sneg. Na bližnji tržnici je veliko ljudi, vozovi. So Cigani? Konji se prestopajo v mrazu, iz njihovih nozdrvi se kadi. Niso Cigani, Vlahi so. Ne razume jih, a nekega dne bo razumela vse, kar si vzklikajo med sabo. Vse bo razumela v vseh jezikih, to že ve. Tam je tudi Marko. Najraje bi ga zlasala, a je dogajanje pred njima preveč zanimivo, zato brž pozabi na jezo. Pripravlja se predstava. Nimata denarja za vstopnici. Prime ga za roko, domov morata, pozno je že, a Marko se ne pusti zvleči proč. Zdaj on vleče starejšo sestro. Pretihotapita se okrog gruče odraslih in otrok, se zrineta za vozove in smukneta skozi špranjo med deskami v ograji. Ravno stopi iz enega od vozov možki. Našminkan je. Lase ima ognjeno rdeče. V rokah ima lesene lutke, jih obesi na rob voza, odpne hlače. Dolgi curek tople scaline dela rumene vdolbine v sneg. Z Markom se potuhneta, napeto se držita za roke, njen pogled visi na leseni lutki z dolgim nosom. Gleda, kako bingljajo na nitih viseči koščki lesa, oblečeni v majhne cunjice. Ali nekje globoko v sebi slutiti, da je teh nekaj kosov škripajočega lesa, da

je ta človek z ognjenimi lasmi, njegova lutka z dolgim nosom, njena zgodba? Naslednji hip ju nekdo prime za ovratnika in oba vržejo ven, še preden se lutkovna predstava začne.

V najhujši februarški zimi je potuhnjen trenutek, ko je zima obenem še zmagovalka in že premagan-ka. Noben znak še ne napoveduje pomladi. Vreme je mračno, snežna odeja debela, mraz je, zapihni segajo tudi do oken, a ljudje neopazno postanejo obsedeni, prevzeti, drugi. Oče povezne otrokom čez glave stare, smrdljive cunje, njima z bratom s črnim ogljem po-barva obraza. Celo mama šiva kose vrečevine, da se našemi. Skupaj z očetom sta štirinožna žival, reče se ji rusa, nekaj skupaj sešitih žakljev, oče gleda spredaj skozi odprtini za oči, mama se hihita, skrita v vreči kot zadnji del živali, ko se nerodno zaletavata v voga-le po trgovini. Mama in oče se smejita, in ker se sme-jita onadva, se smejite tudi vi, otroci. Smejite se, ker ste zaslutili, da sta oče in mama postala nekdo drug, da ste postali drugi tudi sami, našemljeni v razne co-prnije, v uboge zlodeje in včasih celo v duhove njih, ki so prenehali biti. Smejite se, ker ste maskirani v lastno smrt in ker je to smrt v nasprotju z vsemi dru-gimi mogoče vsak trenutek sleči, odložiti, ji pustiti, da umre sama, brez vas, ki ji posojate svoja telesa.

Kako zveni mamin jok, ko ji spet umre kateri od otrok? Deklica ima dvanajst let. Naloženo ji je, da čuva triletno sestro Kalo, ki je hudo zbolela. Za trgo-vino cveti češnja. Deklica sedi, se dolgočasi in gleda

skozi okno v razkošno cvetno belino krošnje, medtem ko posluša jedko sestričino oglašanje. Otekel obraz, vrat ji je nabrekli kot žabi, usta so bela, duši se. Njeno oglašanje je bolj kot človeškemu glasu podobno onemoglemu cviljenju psička. Pred nekaj urami je odšel zdravnik. Vsake toliko sliši zvonček na vratih v trgovino, ko kdo vstopi ali izstopi, zamolkle glasove očeta in strank. Kala močno zahrope. Deklica steče po mamu. In potem še enkrat, štirinajst dni kasneje, ista postelja, ista soba, isti glasovi iz trgovine, malo globlje hropenje. V isti postelji leži brat Franc. Tri leta starejši je od pokojne Kale in veliko bolj nemiren. Tudi on z žabjim vratom, z izbuljenimi očmi. Od bolečine se valja sem in tja, poskuša piti vodo, a ne more, poskuša govoriti, a ne more, hrope, tipa okrog po sobi, kot da ne bi več videl ničesar pred sabo, kot da bi soba bila že neki drug prostor. Deklica spet steče po mamu. Mama je ponovno noseča in zmeraj ko se vrneta, je ta, ki je še pred trenutkom krčevito hropel, miren in spokojen in lep, olajšan vsega nasilja bolezni. Kalino drobceno, sloko telesce in Frančevo daljše, sloko telo. Zvonček v trgovini zacinglja kot k pogrebu, vrata se cvileče odpirajo in zapirajo. Češnjevi cvetovi zunaj se osipavajo, pomladni sneg.

V šoli je naenkrat za glavo višja od vseh fantov. Njihova najnovejša igra je, da jo skupaj z drugimi sošolkami stisnejo v kot. Deklice kričijo, se branijo, fantje jih otipavajo, po prsih in včasih tudi po zadnjici in mednožju. Oni postajajo zlobni. One postajajo zapeljive. Oni preklinjajo. One kričijo in se smejiyo.

Vsi so zasopli. Vsi so nemudoma spet v klopeh, ko se pojavi kdo od učiteljev. Deklica se ne smeji. Ne ve, kaj naj pomeni to nasmihanje preostalih deklet. Neprijetno ji je. A tudi če katera od učiteljic po naključju vidi, kaj se dogaja, če na ves glas zavpije in se vsi v trenutku razbežijo na svoja mesta, se nič ne zgodi. Učiteljica nadaljuje s poukom, deklice se nasmihajo, fantje delajo opolzke geste, kot da se ni zgodilo prav nič. Kot da je normalno, da se nekaj dogaja tako, da se ni zgodilo. Deklica si že zelo zgodaj postavi vprašanje, ali se je isto dogajalo tudi učiteljicam, se isto dogaja od zmeraj? A ne upa vprašati. To se nikakor ne bi spodobilo. To bi bilo veliko huje kot otipavanje samo.

Spet je zima. Še vedno ne vem, zakaj je v dekličinih spominih zmeraj zima, a moje spraševanje nima moči, da bi spremenilo njene spomine. Dvometrski zameti. Od zadnjih hišnih vrat je med dvema stenama iz snega speljana ozka gaz do lope, v kateri oče kuha žganje. Od daleč je čutiti močan sadni vonj. Deklica odsune zasilno zbita vrata lope in zagleda očeta. Sedi poleg kotla za žganjekuho, na štoru, ogrnjen v staro, strgano odejo za konje. V vroči alkoholni sopari se robovi njegovega telesa stapljajo z mrakom in ostrimi rezili svetlobe, ki so zarinjena v temo skozi reže med stranskimi deskami lope. Pogleda jo, vrže nekaj tresk na ogenj. *Boš pokusila?*, jo na njeno presenečenje vpraša. Sram jo je, ujel jo je pri misli, da bi res rada okusila vročo srebrno tekočino, omočila ustnice z drobno svileno nitko, ki curlja iz spiralne

medeninaste cevčice nad kotlom. Prikima, čeprav ve, da je to narobe. On se na glas zasmije. Seveda ji ne bo dal pokusiti, njuna igra sledi nekemu obema znamenemu, vnaprej določenemu scenariju. A tokrat sledi preobrat. Oče podstavi pod curek umazan kozarec, zajame malo vročega žganja in ga pomoli deklici. Deklica nejeverno iztegne roko in skoraj izpusti ponujeni kozarec, tako vroč je, piha, piha. Ne upa si pogledati, se soočiti s strahom v očetovih očeh. Počasi približa drobne ustnice k robu kozarca. *Poskusi na eks*, reče oče. In ona uboga. Ker zmeraj uboga. V trenutku se vse obrne. Deklica pljuva pekočo tekočino, zdi se ji, da jo bo od znotraj sežgala, ji obrnila drobovje navzven in da bo med bruhanjem umrla. Oče se še naprej samo smeji. Odslej deklica ve, da očetu ne gre zaupati, da ne sme poslušati, da ne sme ubogati svojega prevarantskega očeta.

Spet je dan pred pepelnico. Skozi vas gre še zadnji kurent. Srhljive, temačne maske iz samega pekla so, odete v ovčji kožuh, z visokimi rogovi in dolgim krvavo rdečim usnjenim jezikom, opasane s kravjimi zvonci in ježevko. Kot da so se pohota, nasilje, nezmožnost pobegniti usodi in volji Boga utelesili v teh slikah teme. Občutek, da prihajajo ponjo, da ni izhoda, ni rešitve, le popolna otopelost telesa in misli, ko se po oglušeli zimski pokrajini približuje rožljanje kurentovih zvoncev. Nič bolj srhljivega ni, kot je to pozvanjanje glasnikov smrti. Strah jo je, da jo bodo obkrožili, ujeli, se prijeli za roke in okrog nje zavrteli svoj demonični ples. Tako kot nekoč, bila je še maj-

hen otrok in je od groze otrdela. Rožljanje zvoncev okrog nje je bilo tako srhljivo, da je imela občutek, da je v tistem hipu izgubila sebe. Ne umrla, le izgubila sebe, drobno deklico, in je nikoli več dobila scela nazaj.

Kako zveni mamino ihtenje? Strah jo je tega človeka, ki je ves iz strahov. Da bi jih prikrl, vsem razkazuje, da ga ni strah ničesar, niti Boga. Tega še najmanj. Bog je njegov zaveznik. Bog ukazuje materi, da rojeva nove in nove otroke. Da joče, da tuli kot ranjena psica, ko umirajo njeni mali psički. Ta isti Bog ukazuje tudi deklici, naj molči. In da gazi z mlajšim bratom skozi sneg. Noč je še. V daljavi tulijo psi. *To so volkovi*, pravi brat Marko, ki gazi za deklico. *Ne boj se, ne bojo te požrli*, reče deklica bratu, a tega v resnici ne verjame zares. Deklici se po glasu pozna, da laže in da ve, da v primeru napada krdela lačnih volkov ni pobega.

Tisto zgodnje jutro, ki je še noč, na poti k jutranji maši. Cerkev svetega Lovrenca je oddaljena pol ure hoda po trdi temi. Tako temni kot noč v očetovih upadlih očeh, kot črna tolmuna nagubane kože okoli oči. Ko deklica pogleda v očetove oči, dobro ve: ni pobega. Tudi mati ve, ki ponovno noseča sedi v kotu in kvačka še en namizni prtček. Tako kot vedo novci, večji dinarji in manjše pare, ki jih oče dobi v zameno za grob lan in star riž, za preperel sukanec in tope nože, ki jih prodaja vaškim revežem. Oče je trgovec z Bogom in s svojo smrtjo. Tepe otroke, če naredijo kaj

narobe, če je zvečer kak bonbonček v velikem kozarcu pri blagajniškem pultu premalo ali če natehta preveč mišjih iztrebkov v moki. Tudi mamó tepe. Odkar deklica pomni, jo je tepel. Tudi ko je mama noseča, jo tepe. Tudi ko je bolna, jo tepe. Tudi ko ne more več prenašati udarcev in ga prosi za usmiljenje, jo tepe naprej. Ker ima oče Boga na svoji strani. Ker je kupil svojega Boga s praznino, ki je izdolbla dva črna tolmuna v njegov obraz. Ker je Bog utonil v njegovih očeh in se naselil v njegovem trebuhu. Pogosto ga boli ta njegov Bog. In praznina, s katero ga je kupil, prihaja iz Rusije. Ta praznina je sestra dvojčica vojne.

Deklica ne ve, kdaj je začela govoriti, kdaj je prvič začutila ščemenje v še povsem ploskih prsah ali dobila prvo perilo. Ne ve, kdaj je prvič okusila fige, kdaj jo je bilo najbolj strah grmenja ali vojakov vojske Kraljevine Jugoslavije, ki so vsake toliko marširali skozi njihovo vas, sprva dvignjenih, potem pa čedalje bolj povešenih glav. Ve pa natančno, kdaj je prvič zares preklinjala. Bilo je na poti v cerkev k polnočnici, na božični večer leta 1933. Prsti na rokah in nogah so pomodreli in ji povsem otrpnili od mraza. Ledeno je pihalo z madžarskih ravníc na vzhodu in z vsega neznanega, kar je utegnilo biti za brezkončno ravnino, kdove, morda je pihalo tako ledeno s samega konca sveta. Ni hotela iz tople hiše, a je oče zahteval, ukazal, kot se ukazuje vojakom, naj gresta z mlajšim bratom v cerkev. Tudi mama se je strinjala z njegovim ukazom in njun Bog se je strinjal, pa še kako se je strinjal, saj Bogu je bilo prijetno toplo v nje-

govem hlevčku z jaslimi v očetovem trebuhu. In ga je preklela. Potihem, a jasno, nedvoumno. In zmeraj znova. Najprej jo je kletvica pogrela. Ujela se je pri prepovedanem, bogoskrunskem dejanju, ki ji je pognalo hladno kri po dekliških žilah, zanetilo ogenj v srcu. Potem pa je kletvica v njenih ustih, v njenem srcu rasla, se bohotila po vsem telesu. Kako zelo ga je tisti večer sovražila, to ubogo pojavo na križu. Prepričana, da jo potihem sliši in da jo bo vsak hip, zdaj zdaj okrutno kaznoval, je stopila medlega koraka v praznično razsvetljeno cerkev. Skoraj jo je moral brat potegniti za sabo, s takim odporom je vstopila, čeprav je bilo v cerkvi mnogo topleje. Čez čas, ko je bilo jasno, da kazni za zdaj še ne bo, da je njen okrutni Bog mogoče sploh ne sliši, da ga mogoče sploh ni, ali pa vsaj ne v njeni glavi, je kletev samo še bolj odmevala po njeni notranjosti. Spomni se, da je, ko sta se z bratom okrog pol dveh ponoči vrnila domov, legla v posteljo z okončinami, ki jih od mraza ni več čutila, medtem ko je drhtela po vsem telesu in so ji zobje šklepetali z občutkom ponosa, celo zmage nad tihim sovražnikom.

Dekličin oče od nekod prinese fotoaparata. Čisto nov je, znamke Franke & Heidecke, srebrni napis Rolleiflex. Vsa družina sedi okrog mize. Roke morajo imeti pod mizo, da se aparata ne bi kdo dotaknil. Le oče se ga sme dotakniti, vložiti film, zloščiti etui iz rjavega usnja. Fotografira jih pred hišo na stopnišču, mamu, obe mlajši sestri, najstarejšo deklico in brata. To je edinkrat, da fotografira njih. Odslej fotografira

samo druge, tuje ljudi, drugod. Poleti hodi na svatbe, žegnanja, obletnice, razna slavlja. Tam fotografira. Pravi, da je to zelo dobro za trgovino, da ob fotografiranju v eni uri sklene več poslov kot ves dan doma za trgovskim pultom. Na podstrešju si uredi kamro, v kateri razvija filme. Vsem je prepovedano vstopiti, kadar dela v temi. Samo deklica mu sme pomagati, ker je najstarejša in ker bo nekoč vodila trgovino. Najprej mora z vlažno krpo dvakrat prebrisati ves prostor, da ni nobenega prahu, in potem po škripavih lesenih stopnicah privleči vse potrebno iz omare. Oče je zmeraj zelo strog in natančen, ko si pripravlja svoje posode. Potem ugasne luč. To je poseben trenutek, ko očeta in njegovo najstarejšo hčer objame tema. Drugače je kot običajno. Običajno se deklica boji teme, boji se teme v očetovih očeh. Na podstrešju pa v temi zmeraj posluša, kako oče plitko sope, kako zamišljeno požira slino, medtem ko njegove črne roke odpirajo ohišje črnega fotoaparata in dajejo film v razvijalec. To je odločilni trenutek, v katerem deklica ne sme niti črhiniti. Ničesar se ne sme dotakniti. Biti mora tako, da je ni. Šele kasneje, ko pod rdečo lučko kot iz pekla vstanejo prvi negativi lic hudičev, ki pozirajo, plešejo, se smejiijo, se zabavajo, in še kasneje, ko se iz hudičev izležejo božanska bitja, ki so nastala iz čiste teme, se lahko spet pojavi, deklica, kmalu že dekle, povsem drugačna, precej višja kot na prvih fotografijah, edinih fotografijah njihove družine.

Prepričana je, da je povsem drugačna kot njena mama, da je, bognedaj, povsem drugačna kot njen

oče. V trgovino vstopa znoj starih kmetov, ki vonjajo po tobaku in žganici, znoj kmečkih žena, ki vonjajo po blatu in delu na polju, po že tedne neopranih predpasnikih in po smrdljivih kiklah. V trgovino vstopa vonj po scalini, po hlevskem gnoju in človeških izločkih, po goveji juhi, vonj po garjavih psih in starih kobilah. Tudi sama ima tak vonj, čeprav se pri hiši redno umivajo. *Trgovina mora biti snažna kot sneg*, hrapavo zaukaže oče. Deklica je prepričana, da je povsem drugačna in da ne bi bila nikdar v življenju pripravljena priznati, da mu je v resnici podobna. Še posebej ko ji je naloženo, naj nadzira mlajši sestri in brata. Ob tem se zaloti pri vprašanju, ali, bogne-daj, ni precej podobna mami. Mami, ki nikoli ne zna reči *ne* in je spet na paši. Mami, ki izvršuje očetove ukaze brez besed, sklonjene glave, ponižno in vdana v usodo. Mami, ki bo zmeraj zagovarjala njega, ki jo pretepa, njega, ki jo ponižuje, njega, svojega mučitelja. Gre zato tako rada sama na pašo, ker je tam, poleg njihovih dveh krav, na varnem pred očetom? Deklica že vidi, da se mama očetu umika. Bi tudi sama morala biti na begu? A pred očetom ni pobega. Ni kraja, kamor bi se človek skrnil pred njim in pred temo v njegovih očeh in pred Bogom v njegovem napetem trebuhu, Bogom, ki očetu povzroča toliko nespečnih noči, preglavic, bolečin, da je že navsezgodaj prepoln srda. Ni pomoči. Nič ne pomaga. Nobeno rotenje, nobene solze, nobene prikupne besede, nobena dejanja dobre volje. Nič, prav nič. Deklica pade na kolena, moleduje ga, objema njegovo levo hlačnico, pa se je kljub temu prisiljena vrniti iz meščanske šole.

Še pred zaključenim šolanjem, čeprav si želi ostati. Čeprav bere časopis bolj gladko kot vsi drugi v vasi. Celo bolj gladko kot župnik. Čeprav je ravnatelj Marolt očeta dvakrat klical na razgovor, ga prepričeval, da je takega talenta škoda. *Za trgovino ga še nima, talenta*, pravi oče, *pa ga bo brž morala najti*. Odtlej je dekle vajenka pri očetu, za prodajnim pultom, med predali in v skladišču. Petnajst let ima. V trgovino vstopa ves vonj po blatu, po vasi in po smrti. Kadar ne dela, pase krave ali okopava krompir. Zmeraj ta krompir. O sebi je prepričana, da je njena koža drugačna, da diši drugače, da se pod tistim vonjem vasi skriva še en, drugačen, njen vonj. Ve, da vonja drugače kot njen brat, kot njeni sestri, kot oče in mati, kot vsi v vasi. Prepričana je, da bo zmeraj imela drugačen vonj. Vonj po dveh črkah ene same besede. Po besedi *ne*.

Ne je očetova beseda. *Ne* je beseda očetovega Boga in očetovega kralja. Oba, Bog in kralj, sta očetu najljubša, zanju bi umrl. Oče ljubi Boga. Oče ljubi kralja, zmeraj se treplja po trebuhu, ko govori o kralju. Nad vrati trgovine visi kraljev portret. Kadar v trgovini ni nobenega kupca, deklica včasih po cele ure opazuje melanholični pogled slabotnega fanta, koščenega telesa z brčicami, ki strmi iz rahlo prevelike vojaške uniforme. Le kako, da oče ljubi kralja bolj kot ljubi njo, bolj kot ljubi mamo in preostale otroke? Ljubi ga tako zelo, kot ljubi trgovino, kot ljubi žganje, kot ljubi violino, kot ljubi fotografski aparat, kot ljubi samega Boga. A še bolj kot zna oče ljubiti,

zna sovražiti. Sovraži dolžnike, sovraži sosede, sovraži nekristjane, sovraži nered, sovraži blatne čevlje v hiši, prav posebej pa sovraži komuniste. Komuniste sovraži od vsega najbolj. V prvi svetovni vojni se je za avstro-ogrskega cesarja boril proti boljševškemu zlu, bil ranjen in mrtev in je celo od mrtvih vstal. Ja, oče je tako kot vsemogočni Bogec, ki je vstal od mrtvih, in mu zato verjetno ne bo več treba nikoli umreti. Enako kot Križani, ki je tudi umrl samo enkrat, in je bilo potem vse v redu. Tako misli najmlajša sestra Ana. Ker očeta ščiti Bog in ker ga ščiti stara puška, ki jo oče skriva na seniku, in ker ga ščiti sam kralj. Tako misli brat Marko. Ker je oče največji in najmočnejši oče in mu nihče ni kos. Tako misli sestra Kristina. Nobenega dvoma ni, oče je zaveden Slovenec, *slovenski rodoljub*, kot pravi oče samemu sebi, ko zjutraj v trgovini tleskne s petama in salutira pred sliko kralja, ki je Srb, mladoletni kralj Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Narod srbski, hrvatski in slovenski!

Tebi, ki nisi nikomur napravil zla, niti ga nisi nameraval, je vsiljena borba za obstanek.

V bojnem metežu, ki je došel do tvojih meja, si se trudil, da ostaneš ob strani, ker nisi ničesar zahteval, razen življenja v miru, svobodi in neodvisnosti. Tudi je kraljevska vlada vse podvzela, da se ta tvoj mir ohrani. Toda sovražnik ni hotel miru in sodelovanja s teboj, temveč tvojo pokornost, in po načinu, kakor je izvršen zahrbtni napad, je jasno, da hoče tvoje

uničenje. Prisiljen, da braniš s krvjo svojo svobodo, jo boš branil, kakor si jo vedno branil.

Kraljevska vlada, ki ni opustila nobenega ukrepa za obrambo države, bo bdela skupno z narodom, da se povsod z največjim požrtvovanjem napravi vse najboljše, kar se more v tej borbi, ki nam je vsiljena.

Da gledamo mirno v bodočnost z zaupanjem v Boga in njegovo pravičnost, nam jamči sloga, v kateri gredo Srbi, Hrvati in Slovenci v borbo z zavestjo, da gre za njihovo usodo, skupno in nedeljivo.

Sile široke zajednice svobodoljubnih narodov, ki v tem času z nami skupno branijo ogroženo človečanstvo, morajo zmagati.

S to vero naprej do zmage!

Kralj Peter II., 7. april 1941

Oče ni nikoli zadovoljen z mlado trgovsko vajenko. Oče ni nikoli zadovoljen z mamo ali drugima dvema sestrama in bratom trgovske vajenke. Oče tudi ni več zadovoljen s kraljem. In še najmanj je oče zadovoljen z Bogom v svojem želodcu. Da ga čedalje bolj boli, njegov Bog, odkar ga je prinesel iz Rusije, tako pravi. Nasploh oče ni zadovoljen človek. A še najbolj nezadovoljen je s stanjem sveta, nezadovoljen z anšlusom, nezadovoljen s Kraljevino Jugoslavijo, ki se ob napovedi vojne v hipu sesuje vase, nezadovoljen z nemško okupacijo, nezadovoljen s sosedi v vasi, ki že ostrijo svinčnik, da v zglednem lepopisu v gotici napišejo pismo dobrodošlice edinemu pravemu firerju moderne Evrope, še posebej pa je nezadovoljen s strokovno izobrazbo trgovske vajenke, svoje najsta-

rejše hčere, določene za nadaljevalko družinske trgovinske tradicije. Sicer je končala poklicno izobrazbo, zaključila vajeništvo, oče je podpisal ustrezen papir, in bi lahko začela s samostojnim delom, a je prepričan, da še ni dovolj zrela in potrebuje strožjo roko. Pošlje jo k svojem bratu, prav tako lastniku trgovine, dvajset kilometrov daleč. A očetov brat, stric trgovske pomočnice, je bolj mil kot oče. Verjetno zato, ker ni, tako kot oče, nikoli vstal od mrtvih in se vrnil iz ruskega vojnega ujetništva. Zato najbrž tudi ni tako blizu Bogu kot oče. Kdove, mogoče je celo proč od Boga. Še posebej tukaj, na Štajerskem, *in der deutschen Untersteiermark*, tako blizu meje z Avstrijo. Skozi kraj se pripelje peščica nemških vojakov na kolesih. Razorožijo vojake jugoslovanske vojske v razsulu, ki jih čakajo v gostilni in ki se, kljub temu da so oboroženi, predajo brez upora. Vse skupaj je videti kot vnaprej dogovorjeno, nemški vojaki vedo, kje naj iščejo jugoslovanske vojake. Ti spet vedo, da bodo nemški vojaki prišli. Pade en sam strel, ki pokosi gostilničarjevega lovskega psa. Prvih nekaj dni okupacije je povsem mirnih, polnih strahu, a mirnih. Nihče ne ve, kaj bo. Mnogi prihajajo v stričevo trgovino, a nihče ničesar ne kupi. Nekateri bi radi kaj prodali pod pultom, so na begu in poskušajo unovčiti, kar se da. Čez deset dni pridejo gestapovci in začnejo z aretacijami. Na neki način je njihov prihod olajšanje, zdaj je jasno, kaj je zlo. Mlada trgovka se uči strahu. Uči se, kaj pomeni, ko nekateri čez noč spregovorijo nemško, se postavijo ob cesto in z dvignjeno desnico pozdravljajo vojaška vozila, ki se počasi premikajo

proti jugu. Uči se, kako izgledajo ustreljena telesa v jarkih, pričevanja o zasliševanjih, hišne preiskave. Mnogih, ki so bili v vasi od nekdaj, ni več. Mnogi se ne bodo nikdar več vrnili, to ji pravi strah. In strah je vsepovsod. Vsak dan je dan čakanja na poslabšanje. Vsak dan je dan čakanja na zaprtje trgovine, vpoklic moških v nemško vojsko, izselitev. Vsak dan je dan čakanja na smrt. Če ne prej, to postane jasno, ko je prve zime pod okupacijo konec, ko se začne splošna mobilizacija in ko po mestih izbruhnejo neredi.

V stričevo vaško trgovino začnejo zahajati čudni ljudje. Potihem se nekaj pomenkujejo. Mlada trgovska vajenka opazi, da stric začenja naskrivaj oddeljevati moko, platno, povoje, oblačilne in živilske nakanice. Opazi, da mu jih nekateri vaščani puščajo, ne da bi v zameno prevzeli njim določen živež. Predvsem premožnejši. Najrevnejšim bajtarjem se nova oblast večinoma zdi imenitna. Mnogi reveži šele s prihodom Nemcev prvič pridejo do surovega masla, margarine, marmelade, industrijskih sirov. A tudi med njimi se najdejo čudni tipi, ki ne prevzemajo svojih deležev, marveč jih puščajo stricu, ki vse to shranjuje in zbira, da čudni ljudje potem skrivaj odnašajo robo iz trgovine neznano kam. Mlada trgovska vajenka je medtem že postala mlada ženska. Strica ničesar ne sprašuje. A stric ve, da ona ve. In stric ve, da ona ve, da on ve, da vesta oba. Nekega večera zaklene trgovino. Ona še pometa, medtem ko stric nekaj čečka po papirju, izrezuje. Potem čez okno trgovine zagrne zaveso in jo pokliče k sebi. Izrezal je rdečo peterokra-

ko zvezdo, vanjo zapisal črki O in F. *Pojej*, reče. Ona prikima. Je leto 1942. Stara je sedemnajst let. Veliko je že slišala o partizanih in ve, kaj to dejanje pomeni. Papir v ustih je hrapav, grenak od rdeče krede, s katero je pobarvan. Le stežka pogoltne lepljiv cmok. *Zdaj si naša, partizanka Zora*, reče stric. In mlada ženska prikima.

Ko oče izve za dogajanje pri svojem bratu, ponori. Zahteva, da se hči nemudoma vrne domov. A doma so težave, trgovina deluje samo občasno. Dobaviteljske poti so pretrgane in od nove oblasti nima ustreznih dovoljenj za nadaljnje obratovanje. Oče se poskuša nekako prikupiti pri Nemcih, da bi ohranil trgovino in preprečil izgon družine. Poskuša preko cerkve. Poskuša preko nemčurskih vaških vplivnežev. Poskuša preko veletrgovcev. A vse neuspešno. Družini grozi izgon v Srbijo, skupaj s tisočimi drugih. Vsak dan prihaja čedalje več vesti o množičnih transportih. Ljudje imajo pol dneva, da spakirajo najnujnejše in se spravijo na živinske vagone. Ob misli na nosečnost se v očetovem želodcu razplamti pekel, v katerem gori njegov Bog. V taki situaciji ne more nadzirati še najstarejše hčere, že z mlajšimi tremi otroki ne ve, kaj storiti. Zato Zora ostane, kjer je. Ostane, kjer hoče biti in početi reči, ki so v očetovih očeh enake izdaji. Ki so hujše od izdaje. Izdaje kralja. Izdaje Boga. Izdaje lastne družine. Predvsem pa izdaje njega samega, očeta vsemogočnega.